

İkram Şirinov

*Bakı şəhəri Nəsimi Rayon Məhkəməsinin hakimi,
Vəkillərin İxtisas Komissiyasının üzvü*

**CİNAYƏT PROSESSUAL QANUNVERİCİLİYİN
AKTUAL MƏSƏLƏLƏRİ**

I YAZI**MƏHKƏMƏ BAXIŞININ HƏDLƏRİ BARƏDƏ**

Azərbaycan Respublikası öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra 12 noyabr 1995-ci tarixində ümumxalq səsverməsi- referendum yolu ilə beynəlxalq hüququn hamılıqla qəbul olunmuş prinsirlərinə və ümumbəşəri dəyərlərə söykənən ilk Konstitusiyasını qəbul etmişdir. Konstitusiyanın qəbulundan keçən müddət ərzində ölkə həyatının bütün sahələrində, o cümlədən də məhkəmə-hüquq sahəsində Konstitusiyada təsbit olunmuş fundamental prinsiplərə əsaslanan və yeni qanunların qəbulu ilə müşayiət olunan köklü islahatlar həyata keçirilmişdir.

Həyata keçirilmiş bu islahatlar çərçivəsində qəbul olunmuş və əhatə dairəsinə görə cəmiyyətin bütün üzvlərinin maraqlarına toxunan yeni cinayət və cinayət prosessual qanunları xüsusi çəkiyə malikdir.

Məhkəmə-hüquq islahatlarının vahid konsepsiyası çərçivəsində 30 dekabr 1999-cu ildə qəbul olunmuş və 01 sentyabr 2000-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, eləcə də 14 iyun 2000-ci ildə qəbul olunmuş və 01 sentyabr 2000-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsində həmin qanunların qəbulunadək qüvvədə olmuş anoloji qanunlarla müqayisədə çox mühüm və prinsipal yeniliklər nəzərdə tutulmuşdur.

Məlum həqiqətdir ki, yeni cinayət qanunvericiliyində təsbit olunmuş əsas prinsiplər və digər mühüm yeniliklər hər şeydən əvvəl (*məhkəmə hakimiyətinin müstəqilliyinin təmin edilməsi vasitəsilə*) insan hüquq və azadlıqlarının qorunmasının təmin edilməsinə yönəlmişdir.

Yeni qəbul olunmuş Cinayət və Cinayət Prosesual məəcəllələrin cinayət mühakimə icraatının ədalətli olmasını, təqsirsizlik prezumpsiyasının təmin olunmasını, tərəflərin bərabərliyinin və çəkişmə prinsipinin qorunmasını təsbit edən və beynəlxalq hüququn təməl prinsiplərinə cavab verən konsepsiya əsasında hazırlanması olduqca mütərəqqi haldır və mühüm praktiki əhəmiyyətə malikdir.

Sözsüz ki, qeyd edilən qanunları tam mükəmməl də hesab etmək olmaz və keçən müddət ərzində praktikada tətbiqi zamanı da həmin qanunlarda bir sıra çatışmazlıqların və ziddiyyətli məqamların olduğu da ortaya çıxmışdır.

Keçən vaxt ərzində qanunvericilik qaydasında qeyd edilən qanunlarda bir sıra əlavə və dəyişikliklərin edilməsi də bunu təsdiq edir. Eyni zamanda, həmin qanunların tətbiqi zamanı yaranmış bir sıra anlaşılmazlıqlarla bağlı bu və ya digər normanın şərh edilməsinə dair Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsi tərəfindən də mühüm əhəmiyyətli qərarlar qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Plenumu da öz növbəsində həm Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin, həm də Cinayət Prosesual Məcəlləsinin tətbiqi ilə bağlı məhkəmə təcrübəsinə dair izahları ilə bir çox məsələlərə aydınlıq gətirmişdir.

Bununla belə, qeyd edilən qanunların praktiki tətbiqi zamanı bir sıra məqamlar ortaya çıxır ki, hüquqşünaslar arasında həmin məsələlərə yanaşma heç də birmənalı deyildir.

Məhkəmə təcrübəsində tez-tez rast gəlinən və praktiki baxımdan mühüm əhəmiyyətə malik belə məqamlardan biri də CPM-nin qəbul olunduğu gündən buginədək cinayət qanunvericiliyinin tətbiqi ilə məşğul olan hüquqşünaslar arasında tam fərqli yanaşmaların yaranmasına səbəb olan prosessual qanunvericilikdə məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən CPM-nin 318-ci maddəsi, daha doğrusu 318.2-ci maddəsi (*Maddə 318. Məhkəmə baxışının hədləri*) ilə bağlıdır. (*Qeyd: AR CPM-nin 318.2-ci maddəsinə 02.07.2001-ci il tarixli, №172-İİQD sayılı Qanunla əlavə edilmişdir.*)

Həmin maddənin problemli olması və onun tətbiqinin xeyli sayda çətinliklər və anlaşılmazlıqlar yaratması barədə AR Ali Məhkəməsinin sabiq hakimi, hörmətli Müzəffər Ağazadə, hələ 2003-cü ildə «*CPM-nin 318.2-ci maddənin tətbiqinin problemləri*» adlı yazısında geniş təhlil verməklə olduqca əsaslı və dəyərli fikrlər bildirmişdir. Hörmətli M.Ağazadənin həmin yazısında CPM-nin 318.2-ci maddəsinin ziddiyyətləri və çatışmazlıqları barəsindəki bütün dəlilləri ilə tam razılaşaraq, onları bölüşsək də, lakin biz müəllifin həmin yazıdakı bəzi fikirləri, *xüsusən də məhkəməyə daxil olmuş cinayət işinin əlavə ibtidai istintaqın aparılmasından ötrü geri qaytarılması və 318.2-ci maddədə nəzərdə tutulmuş əsaslarla- məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu müəyyən edildikdə, məhkəmənin də öz təşəbbüsü ilə cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarmaq hüququnun nəzərdə tutulması* ilə bağlı təklifləri ilə qətiyyətlə razı deylik və biz bu mövqeyimizi CPM-nin 318-ci maddəsinə tamamiylə fərqli yanaşmanın zəruriliyini göstərən hazırkı yazımızda əsaslandırmağa çalışacağıq.

Azərbaycan Respublikası CPM-nin 318-ci maddəsi hal-hazırda aşağıdakı kimidir.

Maddə 318. Məhkəmə baxışının hədləri

318.1. Məhkəmə baxışı zamanı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarına və ya xüsusi ittiham üzrə şikayətə yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır. Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.

318.2. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu müəyyən edildikdə, dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırmalıdır. Bu halda məhkəmə müvafiq olaraq cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə əsaslandırılmış qərar çıxarır. Bundan sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni ittiham irəli sürülsə, məhkəmə baxışı məhkəmə iclasında həmin ittihamın elan olunması ilə təzələnilir və məhkəmə baxışının davam etdirilməsi ümumi qaydada həyata keçirilir. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəmə bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada qərar çıxara bilər.

Cinayətin tövsifinin dəyişməsi nəticəsində məhkəmə aidiyyətinin dəyişdirilməsi zərurəti yaranarsa, məhkəmə qərarına əsasən məhkəmədə işin baxılmasına xitam verilir və iş ümumi qaydada aidiyyəti üzrə baxılmaq üçün müvafiq məhkəməyə göndərilir. [97]

318.3. Bu Məcəllənin 318.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda məhkəmə eyni zamanda ibtidai istintaqı aparən müstəntiq və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror haqqında xüsusi qərar çıxara bilər. Bu qərar müvafiq tədbirlərin görülməsi üçün Azərbaycan Respublikasının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının rəhbərinə və Azərbaycan Respublikasının

Baş prokuroruna göndərilir.

Bizim fikrimizcə, istinad olunan normada onun praktiki cəhətdən tətbiqini mümkünsüz edən xeyli anlaşılmazlıq və ziddiyyətlər mövcuddur.

Bu fikrirlərimizin daha da anlaşılan olması üçün məhkəmə praktikasından konkret bir misala istinad edək.

Belə ki, Nəsimi Rayon Məhkəməsinin 17.06.2010-cu il tarixli, 1(006)-282-10 sayılı hökmü ilə Təhməzova Bəhriyyə Kənan qızı Cinayət Məcəlləsinin 177.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək 300 (üç yüz) manat, Cinayət Məcəlləsinin 326.1-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək 250 (iki yüz əlli) manat və Cinayət Məcəlləsinin 326.2-ci maddəsi ilə təqsirli bilinərək 150 (yüz əlli) manat məbləğində cərimə cəzasına məhkum edilərək, Cinayət Məcəlləsinin 66.1 və 66.2-ci maddələrinə əsasən təyin olunmuş az ciddi cəza daha ciddi cəza ilə əhatə edilməklə ona qəti olaraq 300 (üç yüz) manat cərimə cəzası təyin edilmişdir. Həmin hökmdən Azərbaycan Respublikasının Baş prokuroru tərəfindən protest verilərək, Nəsimi Rayon Məhkəməsinin qeyd olunan hökmünün ləğv edilməsi və təqsirləndirilən şəxs B.Təhməzovaya daha ağır ittihamın irəli sürülməsi üçün cinayət işinin birinci instansiya məhkəməsinə yeni məhkəmə baxışına qaytarılması xahiş olunmuşdur.

Baş prokuror protestində B.Təhməzovanın törətdiyi əmələ görə ona qarşı Cinayət Məcəlləsinin 177.2.3-cü maddəsi ilə ittiham irəli sürülmədiyini göstərərək qeyd etmişdir ki, onun Azərbaycan Beynəlxalq Bankının bankomatından 135 manat pulu oğurlamağı «saxlanc yerinə qanunsuz daxil olma» kimi tövsif olunaraq, ona həmin maddə ilə də ittiham elan edilməli olduğu halda, birinci instansiya məhkəməsində cinayət işinə baxılarkən, dövlət ittihamçısı tərəfindən məhkəmə baxışının dayandırılaraq ona qarşı daha ağır ittihamın irəli sürülməsi məsələsinin həll edilməsi üçün vəsatət verilməmişdir.

(Həmin cinayət işinin faktiki halı ilə bağlı: t/ş B.Təhməzova zərərçəkmiş şəxs M.Məhərrəmovanın bankomat kartından onun xahişi ilə bundan əvvəllər də dəfələrlə istifadə edərək pullar çıxarmışdır. Həm də kartın üzərində bankomata daxil olmaq üçün lazım olan şifrə zərərçəkmiş şəxsin özü tərəfindən yazılmışdı. O, heç bir qurğunu, aləti sındırmadan, sadəcə kartın üzərində olan və ona məlum şifrəni (kodu) bildirməklə pulu götürmüşdür.

Eyni zamanda da t/ş B.Təhməzovaya qarşı irəli sürülmüş və prosesual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təsdiq olunmuş ittiham aktından da görünür ki, təqsirləndirilən şəxs zərərçəkmiş şəxsin mənzilində olarkən 700 manat, 161 manat 20 qəpiyin ekvivalenti olan 200 ABŞ dolları pul vəsaitini və rəsmi sənədlərlə birlikdə zərərçəkmiş məxsus həmin bankomat kartını da oğurlamış və ona qarşı irəli sürülmüş ittihamda oğurladığı 996 manat pulun məbləğinə (700 manat + 200 ABŞ dolları (161.2 man.) + 135 manat = 996 manat) bankomat kartında olmuş 135 manat pul da daxil edilmişdir.)

Nəsimi Rayon Məhkəməsinin yuxarıda istinad olunan həmin hökmündən verilmiş protestdə protest müəllifi CPM-nin 318.2-ci və 391.8-1ci maddələrinə istinad etmişdir.

(Qeyd: AR CPM-nin 391.8-1-ci maddəsinin qüsuru və aşkar ziddiyyətli olması, bu baxımdan da praktikada onun tətbiqinin anlaşılmazlıq yaratması barədə AR Ali Məhkəməsinin hakimi cənab İ.Cəfərov Ali Məhkəmənin Bulletininin 4-cü sayında dərc olunmuş məqaləsində əsaslandırılmış şəkildə çox dəyərli fikirlər bildirmişdir. Biz cənab İ.Cəfərovun AR CPM-nin 391.8-1-ci maddəsi ilə bağlı həmin yazısında qeyd edilən maddədəki ziddiyyətlər və anlaşılmazlıqlara dair göstərdiyi dəlillərlə tam həmfikir olduğumuzu bildirir və həmin yazısındakı cəsarətli fikirlərinə görə ona təşəkkür edirik. Bununla yanaşı, biz müəllifin həmin maddədəki ziddiyyət və anlaşılmazlıqların aradan qaldırılması ilə bağlı təklifi, yəni həmin maddənin Məcəllədən çıxarılmaqla, əvəzində Məcəlləyə eyni məsələni daha dolğun tənzimləyə biləcək yeni, 398.1.5-ci maddənin əlavə edilməsinə dair fikirlərini bölüşmürük və hesab edirik ki, bu problemin yeganə düzgün həlli yolu bizim hazırkı yazıda müzakirə etdiyimiz CPM-nin 318.2-ci maddəsi ilə yanaşı, 391.8-1-ci maddənin də bütünlüklə Məcəllədən çıxarılmasından ibarət ola bilər.)

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 318.1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, məhkəmə baxışı zamanı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarına və

ya xüsusi ittiham üzrə şikayətə yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır. Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.

Qanunun məzmunundan və mənasından da görünürdü ki, məhkəmələr təqsirləndirilən şəxslərə qarşı daha ağır ittiham irəli sürə və ya onun vəziyyətini hər hansı formada ağırlaşdıran və ya başqa formada pisləşdirən qərarlar qəbul edə bilməzlər. Həmçinin hüququn ümumi prinsipləri və məhkəmələrin ədalət mühakiməsini həyata keçirən zaman bitərəf olmaları və yalnız və yalnız irəli sürülmüş ittiham həcmində (daxilində) işə baxmalı olmaları nöqtəyi- nəzərindən də məhkəmənin ittiham tərəfinin funksiyalarını həyata keçirərək təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni və ya daha ağır və ya başqa epizodla bağlı və ya vurulmuş zərərin həcmnin artırılması ilə bağlı olan ittiham irəli sürməsi və ya buna işarət edə biləcək mövqe nümayiş etdirməsi, xüsusən də belə mövqe əks etdirən qərar qəbul etməsi, qətiyyənlə qəbul edilməzdir.

Həmçinin göstərilən xüsusatlarla bağlı məhkəmə tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi üçün cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi ilə bağlı qərarın çıxarılması, həm də əsaslandırılmış qərarın çıxarılması da eyni dərəcədə qəbul edilməz və yolverilməzdir.

Baxmayaraq ki, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 318.2-ci maddəsində göstərilmişdir ki, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətin əlamətlərinin mövcudluğu ***müəyyən edildikdə***, dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırmalıdır. Bu halda məhkəmə müvafiq olaraq cinayət işinin və ya məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarının 10 (on) gün müddətində təqsirləndirilən şəxsə başqa ittihamın irəli sürülməsi məsələsinə baxmaq üçün ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə ***əsaslandırılmış qərar çıxarır***. Bundan sonra ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokuror tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı yeni ittiham irəli sürülərsə, məhkəmə baxışı məhkəmə iclasında həmin ittihamın elan olunması ilə təzələnilir və məhkəmə baxışının davam etdirilməsi ümumi qaydada həyata keçirilir. Məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin vəsatəti əsasında məhkəmə bu maddədə nəzərdə tutulmuş qaydada qərar çıxara bilər.

Birincisi, onu qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda konkret misal olaraq istinad etdiyimiz t/ş B.Təhməzovanın AR CM-nin 177.1, 326.1 və 326.2-ci maddələri ilə təqsirləndirilməsinə dair cinayət işinə Nəsimi Rayon Məhkəməsində baxılarkən məhkəmə baxışı zamanı nə dövlət ittihamçısı, nə də zərərçəkmiş şəxs tərəfindən təqsirləndirilən şəxsə qarşı onun hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə vəsatət verilmişdir.

İkincisi isə, hətta CPM-nin 318.2-ci maddəsində sadalanan subyektlər belə bir vəsatət vermiş olsaydılar belə, cinayət mühakimə icraatının əsas prinsipləri və şərtlərini müəyyən edən CPM-nin II fəslində yer alan 12.1-ci maddəsinin (*Maddə 12.1. Cinayət prosesini həyata keçirən orqanlar cinayət prosesində iştirak edən bütün şəxslərin Konstitusiya ilə təsbit edilmiş insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarına riayət olunmasını təmin etməlidirlər*) imperativ olan tələbləri baxımından da, məhkəmə həmin vəsatəti təmin edə bilməz. Bu mövqe, həm də CPM-nin elə 318.1-ci maddəsinin eyniylə imperativ olan tələbi ilə də təsdiq olunur.

Artıq yuxarıda da qeyd olunduğu kimi, Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosesual Məcəlləsinin 318.1-ci maddəsində göstərilmişdir ki, məhkəmə baxışı zamanı cinayət işinə, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat materiallarına və ya xüsusi ittiham üzrə şikayətə ***yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində baxılır***.

Məhkəmə baxışı nəticəsində məhkəmə təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən daha yüngül cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxartmaq hüququna malikdir.

Məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən 318.1-ci maddənin tələbindən də aydın olur ki, məhkəmə cinayət işinə **yalnız təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş və ya məhkəməyə verilən ittiham daxilində** baxa bilər.

Həmin normanın tələbinə görə, məhkəmə, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin əməlini ağır cinayətdən **yüngül cinayət (!?)** (*bu hissədə qanunun dili də qüsurlu hesab edilməlidir, çünki, AR CM –nin cinayətlərin təsnifatından bəhs edən 15-ci maddəsində təsnifat baxımından «yüngül cinayət» bölgüsü və anlayışı yoxdur*) əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxarmaq hüququna malikdir.

Göründüyü kimi, məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən CPM-nin 318.1-ci maddəsi açıq-aşkar və birmənalı olaraq, məhkəmənin cinayət işinə baxarkən təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamla bağlı olduğunu müəyyən etmiş, həmçinin də məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamla ona istinad olunun cinayət əməlini ictimai təhlükəlik baxımından daha yüngül olan cinayət əməlinə tövsif etmək, habelə ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan ayrı-ayrı bəndləri çıxarmaq, başqa sözlə, məhkəmə yalnız cinayət işinə təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittiham həddində baxa bilər və əsaslar olduğu halda isə yalnız hər hansı formada təqsirləndirilən şəxsin maraq və mənafeyinə xidmət edən və onun vəziyyətini yüngülləşdirən, başqa sözlə isə onun xeyrinə olan qərarlar qəbul etmək hüququna malik olduğunu təsbit edir. Azərbaycan Respublikası CPM-nin 318.2-ci maddəsinin təhlilindən də aşkar müəyyən olunur ki, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu *müəyyən edildikdə* dövlət ittihamçısının vəsatəti əsasında məhkəmə irəli sürülmüş ittiham üzrə məhkəmə baxışını dayandırmalı və təqsirləndirilən şəxsə başqa (*daha ağır*) ittihamın irəli sürülməsi üçün cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə *əsaslandırılmış qərar* çıxarmalıdır.

CPM-nin 318.2-ci maddəsinə 02.07.2001-ci il tarixli, №172-İİQD sayılı Qanunla edilmiş əlavəyə əsasən məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayətlərin əlamətlərinin mövcudluğu barədə zərər çəkmiş şəxsin və ya onun qanuni nümayəndəsinin də eyni əsaslarla vəsatət vermək və məhkəmənin də eyni qaydada qərar çıxarmasının mümkünlüyü nəzərdə tutulmuşdur. Düzdür, bu halda zərərçəkmiş və ya onun qanunu nümayəndəsinin vəsatətinin həlli dövlət ittihamçısının vəsatətinin həllindən fəqli olaraq imperativ deyil, dispozitiv olaraq nəzərdə tutulmuşdur.

Göründüyü kimi, CPM-nin 318.2-ci maddəsinin tələbinə əsasən dövlət ittihamçısı təqsirləndirilən şəxsə başqa (*daha ağır*) ittihamın irəli sürülməsi üçün vəsatət verdikdə, məhkəmə birmənalı olaraq cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora göndərilməsi barədə qərar çıxarmalı, zərərçəkmiş tərəfdən belə vəsatət verildikdə isə məhkəmə həmin vəsatəti həm təmin edilməsi, həm də onun təmin edilməməsi barədə qərar çıxarmaq səlahiyyətinə malikdir. Hətta zərərçəkmiş tərəfin vəsatətinə münasibətdə onun təmin və ya rədd edilməsi məsələsində məhkəmənin *səlahiyyətli (!?!)* olmasının özü də bu məsələnin mahiyyətini qətiyyənlə dəyişmir.

Məlum məsələdir ki, cinayət işi üzrə məhkəmə baxışı zamanı hər hansı faktın və ya halın müəyyən edilməsi yalnız məhkəmənin səlahiyyətindədir və məhkəmənin icraatında olan istənilən, o cümlədən də cinayət işi üzrə hər hansı məsələnin müəyyən edilməsi yalnız məhkəmənin gəldiyi nəticə ola bilər.

CPM-nin istinad olunan 318.2-ci maddəsinin təhlili göstərir ki, məhkəmə baxışı zamanı təqsirləndirilən şəxsə qarşı başqa (*daha ağır*) ittihamın irəli sürülməsi məqsədi ilə cinayət işinin ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurora qaytarılması üçün təqsirləndirilən şəxsin əməllərində ona qarşı irəli sürülmüş ittihamdan daha ağır cinayət(lər)in əlamətlərinin mövcudluğu *məhkəmə tərəfindən müəyyən edilməli* və bununla bağlı *məhkəmə əsaslandırılmış qərar* çıxarmalıdır. Göründüyü kimi, CPM-nin 318.2-ci maddəsinin mənasına görə həmin maddədə nəzərdə tutulmuş subyektlər tərəfindən verilmiş vəsatətlə bağlı təqsirləndirilən şəxsin hərəkətlərində daha ağır cinayət(lər)in əlamətlərinin olmasını *məhkəmə müəyyən etməli* və məhkəmə bununla bağlı *əsaslandırılmış qərar* qəbul etməlidir.

Başqa sözlə, məhkəmə təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihama münasibətdə onun daha ağır cinayət əməli törətməsini müəyyən etməklə və həm də bunu öz qərarında əsaslandırmaqla açıq-aşkar təqsirləndirilən şəxsin vəziyyətini ağırlaşdıran, başqa sözlə isə ona qarşı irəli sürülmüş ittihama münasibətdə açıq-aşkar onun xeyrinə olmayan qərar qəbul etməlidir.

Lakin yuxarıda da qeyd edildiyi kimi, məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən CPM-nin 318.1-ci maddəsi təqsirləndirilən şəxsə qarşı irəli sürülmüş ittihamdan onun vəziyyətin hər hansı formada ağırlaşdırmağa yönələn şəkildə kənara çıxmağı və irəli sürülmüş ittihama münasibətdə onun xeyrinə olmayan hər hansı qərarın qəbul edilməsini aşkar və imperativ olaraq məhkəməyə qadağan edir.

Məhkəməyə qoyulmuş bu qadağa və məhkəmənin səlahiyyətlərinin həmin hissədə məhdudlaşdırılması heç də təsadüfi sayıla bilməz.

Belə ki, Azərbaycan Respublikası müstəqillik əldə etdikdən sonra qəbul olunmuş yeni Konstitusiyasında Azərbaycan Respublikasında dövlət hakimiyyətinin hakimiyyətlərin bölünməsi prinsipi əsasında təşkil edildiyi təsbit olunmuşdur. (*Maddə 7. Azərbaycan dövləti*)

Konstitusiyada məhkəmə hakimiyyətinin hakimiyyətin müstəqil qolu olduğu müəyyən olunmuşdur. Konstitusiyada təsbit olunmuşdur ki, cinayət mühakimə icraatında prokurorluq və müdafiə tərəfi iştirak edir, hakimlər işlərə qərəzsiz, ədalətlə, tərəflərin hüquq bərabərliyinə ...əsasən baxırlar, hər hansı bir şəxs tərəfindən və ya hər hansı səbəbdən bilavasitə, yaxud dolaylı yolla məhkəmənin icraatınamüdaxilə edilməsi yolverilməzdir, ədalət mühakiməsi vətəndaşların qanun və məhkəmə qarşısında bərabərliyi, məhkəmə icraatı isə çəkişmə prinsipi əsasında həyata keçirilir. (*Maddə 125, 127.*)

Konstitusiyanın qəbulundan sonra orada təsbit olunmuş prinsiplər əsasında köklü məhkəmə-hüquq islahatları aparılmış və bu islahatlar çərçivəsində də tamamilə yeni cinayət və cinayət prosessual qanunları qəbul olunmuşdur.

Həmişə məlumdur ki, yeni qəbul olunmuş cinayət və cinayət prosessual qanunları insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının qorunmasına yönələn çoxlu sayda pozitiv prinsiplərə əsaslanır ki, onların da içərisində əsas prinsiplərdən biri olan, bəlkə də birincisi olan məhkəmələrin (hakimlərin) müstəqilliyi, başqa sözlə tərəfsizliyidir.

Bu isə öz növbəsində işə baxan məhkəmənin (hakimin) çəkişən tərəflərin – ittiham və müdafiə tərəfinin – çəkişmə prosesinə *hakimlik etməsi və bu vaxt tam müstəqil, qərəzsiz, başlıcası isə tərəfsiz-bitarəf olması deməkdir.*

Qeyd olunanlardan da tam aydın olur ki, məhkəmə cinayət işinə baxarkən ittiham tərəfinin vəsatəti əsasında CPM-nin 318.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qərarı qəbul etməklə faktiki olaraq, həm də nümayişkarənə şəkildə, həm də əsaslandırılmış qərarı ilə çəkişən bərabər hüquqlu tərəflərdən birinin – ittiham tərəfinin yardımçısına çevrilir, bununla da aşkar şəkildə müstəqilliyini, başlıcası isə tərəfsizliyini itirmiş olur ki, bu da işə baxan hakimin (məhkəmənin) prosesdə *arbitr* olmaq və *hakimlik* etmək kimi əsas təyinatı və məqsədi ilə daban-dabana ziddiyyət təşkil edir.

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Prosessual Məcəlləsinin 21.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, cinayət və cinayət-prosessual qanunlarının tətbiqində aradan qaldırılmamış şübhələr təqsirləndirilən şəxsin xeyrinə həll olunmalıdır.

Həmin Məcəllənin 351.3.4-cü maddəsində də göstərilmişdir ki, məhkəmə ittiham hökmü çıxararkən təqsirləndirilən şəxsin təqsirliliyinə dair aradan qaldırıla bilməyən şübhələri onun xeyrinə şərh edir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 12-ci maddəsində *dövlətin ali məqsədinin* məhz insan və vətəndaş hüquq və azadlıqlarının təmin edilməsinin olduğu təsbit olunmuşdur. Həmin maddədə həmçinin nəzərdə tutulmuşdur ki, Konstitusiyada sadalanan insan və vətəndaş hüquq və azadlıqları Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı beynəlxalq müqavilələrə uyğun tətbiq edilməlidir.

Konstitusiyanın 149-cu maddəsinin I hissəsində nəzərdə tutulmuşdur ki, normativ-hüquqi aktlar hüquqa və haqq-ədalətə (bərabər mənafeələrə bərabər münasibətə) əsaslanmalıdır. Konstitusiyanın həmin maddəsinin III hissəsində təsbit olunmuşdur ki, qanunlar Konstitusiyaya zidd olmamalıdır.

Konstitusiyanın 147-ci maddəsinə görə:

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasında ən yüksək hüquqi qüvvəyə malikdir;

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası birbaşa hüquqi qüvvəyə malikdir;

Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminin əsasıdır.

İnsan Hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi öz qərarlarında dəfələrlə və aydın şəkildə göstərmişdir ki, (milli məhkəmələr tərəfindən) insan hüquqları hər zaman geniş təfsir edilməlidir.

Konstitusiyanın 151-ci maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik sisteminə daxil olan normativ-hüquqi aktlarla Azərbaycan Respublikasının tərəfdar çıxdığı dövlətlərarası müqavilələr arasında ziddiyyət yaranarsa, həmin beynəlxalq müqavilələr tətbiq edilir.

Şərh edilənlərdən də aydın olur ki, AR CPM-nin 318.2-ci maddəsi, ilk əvvəl həmin Məcəllənin məhkəmə baxışının hədlərini müəyyən edən 318.1-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş imperativ tələblərə, həmin Məcəllənin cinayət mühkımə icraatının əsas prinsip və şərtlərini müəyyən edən başlanğıc normalara, Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında təsbit edilmiş tələblərə, habelə Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasında və Avropa Məhkəməsinin prezidentlərində müəyyən olunmuş tələblərə- müəyyənlik prinsipinə uyğun deyildir və həmin normada nəzərdə tutulmuş qaydanın tətbiqi qətiyyən yolverilməzdir. Fikrimizcə, CPM-nin müzakirə olunan 318.2-ci maddəsinin Konstitusiyamızda təsbit olunmuş fundamental prinsiplərə, konstitusiyanın qəbulundan sonra həyata keçirilən məhkəmə-hüquq islahatlarının əsas qayəsinə və mahiyyətinə, eləcə də qüvvədə olan CPM-nin özünün ümumi prinsip və şərtlərinə cavab verməməsi, daha doğrusu isə onlarla daban-dabana ziddiyyət təşkil etməsi həm də mübahisəsiz faktdır.

Bu baxımdan, hesab edirik ki, prosessual qanunvericiliyin Konstitusiyada təsbit olunmuş prinsiplərə uyğunlaşdırılması və cinayət mühakimə icraatının həqiqətən də çəkişmə prinsipi və tərəflərin hüquq bərabərliyi əsasında həyata keçirilməsini təmin etmək, habelə cinayət işinə baxan məhkəmənin müstəqilliyini, qərəzsizliyini və tərəfsizliyini şübhə altına almamaq üçün CPM-nin 318.2-ci maddəsinin, həmçinin də həmin maddənin realizəsi üçün nəzərdə tutulmuş CPM-nin 391.8-1-ci maddəsinin bütünlüklə Məcəllədən çıxarılması zəruridir. Eyni zamanda, hesab edirik ki, CPM-nin 318.2-ci maddəsi (*həmçinin də həmin maddənin realizəsi üçün nəzərdə tutulmuş CPM-nin 391.8-1-ci maddəsi*) ilə bağlı mövcud problem qanunvericilik qaydasında öz həllini tapanadək çıxış yolu kimi cinayət işinə baxılmasında iştirak edən dövlət ittihamçıları (*zərər çəkmiş şəxs və onun qanuni nümayəndəsinin vəsatətinin taleyi məhkəmənin mülahizəsinə uyğun həll edilə bildiyindən, onun verilməsi bir o qədər də problemlə görünür*) 318.2-ci maddədə nəzərdə tutulmuş vəsatətin verilməsindən çəkinməli, belə vəsatət verildiyi halda isə məhkəmələr, hüququn ümumi prinsiplərini və Konstitusiyanın tələblərini əsas tutaraq həmin vəsatətlərin təmin edilməsindən əsaslandırılmış şəkildə imtina etməlidirlər.

İstifadə olunmuş mənbələrin siyahısı:

1. Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası. Bakı, «Qanun», 2009.
2. 14 iyul 2000-i il tarixli № 907-İQ sayılı Qanunla təsdiq olunmuş və 01.09.2000-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsi. Bakı, «Adilolğlu», 2008.
3. 2 iyul 2001-ci il tarixli 172-IIQD nömrəli "Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu (Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik toplusu, 2001-ci il, № 7, maddə 455)
4. Müzəffər Ağazadə «CPM-nin 318.2-ci maddəsinin tətbiqinin problemləri» Bakı, «Hüquqi dövlət və qanun» jurnalı, 2003-cü il, №10.
5. Müzəffər Ağazadə «CPM-nin 391.8-ci maddəsi tərəflərin bərabərliyi prinsipini pozur» Bakı, «Qanun» jurnalı, 2005-ci il, №1.
6. İlham Cəfərov «Azərbaycan Respublikası Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin 391.8-1ci maddəsi haqqında» Bakı, Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Bülleteni, 2010, №4.
7. B.Təhməzovanın AR CM-nin 171.1, 226.1 və 226.2-ci maddələri ilə məhkum olunması barədə Nəsimi Rayon Məhkəməsində baxılmış cinayət işinin materialları.